

ДИСКУСІЯ ПРО СУТНІСТЬ ФІЛОСОФІЇ В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНУ

У статті досліджується проблема предмета філософії. В сучасній українській філософській літературі намітилось кілька підходів до визначення предмета і сутності філософії. Поряд з продуктивними підходами в окремих публікаціях пропонуються ідеї, що розвивають саму суть філософії. Автор пропонує свою позицію і розуміння цієї проблеми.

За останні два – три роки в українській філософській літературі пройшла серія публікацій, що свідчать про деяку розгубленість філософського загалу в осягненні сутності та предмету дослідження філософії. Більше того з'являються вислови на зразок: „Будь-який викладач курсу „Філософія“ перед першою лекцією на тему „Що таке філософія?“ завжди розгублений“ [1; 9]. Причини подібної розгубленості коріняться у нашому колишньому догматичному витлумаченні філософії марксизму. За умов плюралізму філософських концепцій, філософ мусить самостійно обрати певну наукову позицію та відстоювати її. Разом з тим слід пам'ятати, що є межі, за якими пошук оригінальної позиції виводить за царину філософії взагалі. Стаття пропонує авторську позицію в трактуванні проблеми, що базується на класичних філософських засадах та враховує філософські ідеї постмодерну.

Уявлення про те, що таке філософія, чим займається цей вид інтелектуальної діяльності людства, змінювалось у процесі розвитку духовної культури. Спочатку це була просто *мудрість*, потім мудрість переросла в *метафізику*, були спроби уявити *філософію як науку наук*, пізніше з'явилося і уявлення про філософію як *науку про загальні закони розвитку*, нарешті в наш час філософію все частіше уявляють як *теорію світогляду*. Процес трансформації уявлень про сутність філософії в подальшій історії, звичайно, не припиниться. Філософія й надалі буде більш чітко окреслювати предмет і об'єкт свого дослідження, а відтак формуватиме все точніші уявлення про себе та витонченіші дефініції, в яких відобразатиметься її сутність. Це, такби мовити, об'єктивний процес, та об'єктивний процес формування уявлень про філософію реалізується через філософів – людей, наділених суб'єктивністю; і саме з цієї причини дискусія, що розпочалась на сторінках такого авторитетного видання, як „Філософська думка“, йде не в напрямку пошуків специфіки світогляду ХХІ ст. та його відображення у конкретних філософських концепціях, а в пошуках нового предмета та об'єкта дослідження. У зв'язку з цим ми маємо наступні заяви. „Я переконаний, – стверджує М.Попович, – філософія не стане наукою, а отже, збереже плюралізм шкіл та напрямків, характерний для ХІХ та ХХ сторіч. Ближчими до науки стають окремі сегменти філософії, а не вона загалом“ [2:4], або „філософія – це духовно-практична цінність у розмаїтті власних іпостасей“ [1:12]. Стосовно останнього висловлювання заперечень немає, бо це просто оцінка філософії, але ця оцінка не розкриває сутності філософії, а саме таке завдання і ставив перед собою Сергій П'язін у статті „Треба сміти мати власну думку“. Дійсно, філософія в майбутньому матиме велику цінність, і це характеристика не лише мудрості майбутнього, а й мудрості минулого, та така заява не розкриває сутності філософії – що ж вона є?

Не викликає заперечень і наведене раніше твердження Мирослава Поповича, але виникає питання: а чого ми в такому випадку навчаємо студентів в університетах? Шукаємо і знаходимо в найновіших підручниках та посібниках: „Філософія – теоретичний світогляд, вчення, яке прагне досягнути всезагальне у світі, людині і суспільстві“ [3:15]. А далі: „Найбільш загальні засади сущого, ... з яких „конструюється“ світ, і є *предметом філософії*“ [3:16]. В цих висловлюваннях легко впізнаються „загальні закони розвитку природи, суспільства і мислення“ Ф. Енгельса. Авторитет Енгельса в філософії вагомий, але якщо „філософія є теоретичний світогляд“, як то стверджує Є.М. Причепій та його співавтори, тоді втрачається друга сторона світоглядного відношення – людина, суб'єкт світогляду. Отже, у авторів даної роботи наявна певна суперечність у якій „кінці з кінцями не сходяться“.

В.В. Ільїн та Ю.І. Кулагін у підручнику з філософії додають сум'яття. „...Сутність філософії утворює не який-небудь особливий специфічний предмет, а саме філософське мислення, філософствування, яке полягає у прагненні особистості встановити згоду між собою і навколишнім світом, тому філософія є формою її самореалізації“ [4:31]. Тут автори, очевидно, не помітили логічного кола. У них „сутність філософії є філософське мислення“.

Не знайшовши відповіді на питання: „А чого ми навчаємо студентів у курсах філософії?“ у розглянутих джерелах, пропонуємо свою позицію з порушеної проблеми, у чому і вбачаємо мету даної статті.

Філософія у всьому своєму обсязі дійсно не є наукою і не може бути, бо обсяг відображуваного в ній не може охопити окрема наукова теорія, адже це – форма суспільної свідомості, це пласт духовної культури, що виник у процесі відображення людиною світоглядного відношення „*людина – світ*“. Відношення „*людина-світ*“ рухливе, динамічне, бо змінюється і людина, і світ, а особливо – світ соціальний. Рухливість відношення обумовлюється постійною трансформацією елементів. А елементами в даному випадку виступають різні сторони буття і сама людина. Змінюється буття, змінюється людина, а відтак змінюється відношення „людина – світ“, а це вже основа зміни світогляду і його теоретичного виразу у філософії. Окрім об'єктивних умов існування плюралізму філософських концепцій, що пов'язано з історією розвитку людства, існують і суб'єктивні передумови багатства проявів філософських концепцій. Одна з них – специфіка світоглядного відображення.

Необхідно зазначити, що ми вводим в обсяг поняття *світоглядове відображення*. Традиційно в обсяг даного поняття вводилась лише частина тієї сторони реальності, що є *відображенням*. За існуючою традицією, до уявлення про цю динамічну сторону буття входять такі елементи:

1. Спочатку мусить з'явитись деякий об'єкт.
2. Цей об'єкт сприймається свідомістю людини. У результаті такого сприйняття формується образ об'єкта.
3. Завдяки наявності образу об'єкта та його окремих сторін, людина проводить з ними ряд операцій мислення. Як результат – відбувається проникнення в сутність, і тут виникає те, що чуттям не доступне, – ідея, в якій сконцентрована сутність. На творенні ідей процес відображення у традиційному розумінні закінчується.

Вважалося, що процес сприйняття, формування образу та ідей і є відображенням, це щось на зразок відображення в дзеркалі деякого матеріального об'єкту. Але світоглядове відображення значно складніше і багатше механістичного віддзеркалювання. Перший етап відображення дійсно відповідає традиційним уявленням, та за першим етапом йдуть інші. Після закінчення першого етапу процесу відображення існуючого розпочинається світоглядове осягнення, а це, в першу чергу, формування оцінки відображеного. Якщо оцінка не співпадає з потребами, запитами, інтересами особистості, то в такому випадку розпочинається процес творення майбутньої моделі відображеного, тобто формується відповідний ідеал, а вже на основі знань, оцінок та ідеалів формується практичне ставлення до об'єкта, що став предметом світоглядového осягнення.

Таким чином, ми розглядаємо світоглядове відображення не як ідеальну копію явищ та сутності, а і як оцінку відображеного і його ідеальну, а потім вже практичну заміну. Без цієї творчої сторони світоглядове відображення просто втрачає всякий глузд. Без творчості світоглядове відображення є принципово пасивним, тваринним варіантом психічної діяльності. Відображення – це не просто відтворення, а й творення. Це не просто передача інформації, а й передача речовини та енергії. Передача речовини та енергії є і відтворенням, і творенням [5:50-51]. Відрив процесу зміни об'єкту в процесі відображення від інформаційної сторони того ж таки відображення відбувся в нашій філософії в результаті механістичного тлумачення фундаментальних законів руху. Та це особлива проблема. Зараз ми фіксуємо лише наше розуміння відображення не лише як формування інформаційного поля, а і як творення нового.

Якщо ми маємо у світоглядівому відображенні оцінку та творчість (ідеальну, а потім і практичну), то в ньому є елементи онтологічного, гносеологічного, аксиологічного та праксиологічного філософських аспектів. У світоглядівому відображенні в зародковому стані існують всі складові частини філософії. Це дає підставу стверджувати, що світоглядове відображення є об'єктивною основою процесу творення підґрунтя філософії.

Друга проблема, яку необхідно проаналізувати при з'ясуванні сутності не лише постмодернової, сучасної, а й будь-якої філософії, – *що ж відображається*. Йдеться про предмет філософського осягнення. Ще раз звернемось до літератури. Виявляється, що у сучасній українській філософії якоїсь спільної позиції вже (стосовно до минулого) і ще (стосовно до сучасного) не існує. В. Шинкарук та П. Йолон вважають, що предметом філософського дослідження є коло загальнозначущих проблем, що потребують свого дослідження та розв'язання [6: 670]. Колектив філософів Національного університету ім. Т. Шевченка на чолі з І.Ф. Надольним стверджує, що „Філософія вивчає світ і людину разом...” [7:17]. Знов нагадуємо, що більшість українських філософів в тому чи іншому контексті погоджуються з тим, що філософія є теоретичним виразом світогляду.

Якщо прийняти як вихідну позицію нашу, раніше наведену точку зору, то предметом відображення в світогляді є відношення, ставлення людини до об'єктивної реальності, до буття. Повторимось – відношення „*людина -- світ*”. І тут ми потрапляємо у надзвичайно багатоплановий та багатогранний світ людського буття. Людина живе одночасно в природному, соціальному та ідеальному світі. В свою чергу ідеальний світ ділиться на світ ідей, що є здобутою, відкритою істиною, тобто ідей, в світлі яких „буття в собі” перетворюється у „буття для нас”, та світ ставлень, позицій, уявлень стосовно до буття ще не пізнаного, або такого, що принципово не може бути пізнане за наявного рівня розвитку пізнавальної культури. До цього світу належить і містичний світ, а відтак – і світ Бога.

Отже, предметом світоглядівому відображення є: сама людина, природа, суспільство, людська свідомість – духовність і Бог. Відповідно до цього формуються і типи світогляду, а відтак і напрямки філософського осягнення світу: антропоцентричний, природоцентричний (класична назва – матеріалізм), соціоцентричний, духоцентричний (класична назва – ідеалізм) і теоцентричний. Кожен напрямок містить у собі досить різнопланові філософські концепції, кількість яких знаходиться в прямій залежності від розмаїття способів витлумачення базових понять даного напрямку.

Для ілюстрації цього положення наведемо таке. Антропоцентричний напрям у філософії складався як антитеза середньовічному теоцентризму. Філософія Нового часу визначальною, провідною, головною ознакою людини вважає розум, мислення, есенційне осягнення світу. Новий час йшов „через розум до досконалості” людини і людства. Саме таке тлумачення людської сутності та перспективи людства дало могутній поштовх розвитку раціоналістичної філософії. Тип світогляду та філософія, що виразила його в рафінованому вигляді, панували більше двох століть. Поступово, починаючи з XIX ст., погляди на людську сутність змінюються і формується світогляд, теоретичний вираз якого трансформувалася від творчості Шопенгауера до Ніцше, Фройда, Фрома та інших. У цей час з'являється філософська концепція екзистенціалізму. І все це лише невелика частина тих філософських новацій, що сформувались і набули впливу у XX ст. Кожна концепція модернізму брала за основу свого філософування якусь одну сторону людської сутності, сторону людського буття і на цій базі формувала теорію певної сторони світоглядівому відношення.

Антропоцентричний напрям у світовій філософській культурі модерну хоча і домінував у XX ст., але не був єдиним. Розвивалась і духоцентрична (ідеалістична) філософія, на новий рівень розвитку вийшла теоцентрична

філософська думка, не стояв на місці і матеріалізм (природоцентризм). Соціальна філософія відійшла від вульгарного соціологізаторства та вульгарного економізму. Філософська культура другої половини XIX ст. та першої половини XX ст. – це своєрідний ривок у розвитку людського духу, який здійснювався фронтально у всіх соціокультурних системах. Поява авторитетних філософських концепцій перестала бути прерогативою однієї чи двох-трьох націй або якоїсь окремої соціокультурної системи. Є сподівання, що такий розвиток самосвідомості людства продовжиться і в епоху постмодерну. Та нічого надзвичайного відбутись не може. Класика лишиться класикою, і вона продовжуватиме збагачуватись кращими здобутками модерну і новими цікавими про- явами постмодерну.

Таким чином, філософія XX ст. повністю розкрилась як багатогранний пласт духовної культури, як своєрід- на форма суспільної свідомості зі своїм предметом дослідження та специфічними засобами світоглядového ося- гнення буття в теоретичній формі.

Тепер стосовно проблеми форми відображення філософією світоглядových проблем в епоху постмодерну.

Людина XXI ст. зрослась із сучасними формами спілкування та способами взаємодії з орієнтацією в бутті через інформаційні технології. Все це настільки піднесло авторитет науки, що довіра до науки стала невід'єм- ною частиною суспільної психології і психіки особистості. Якщо світорозуміння пересічної особистості не ста- ло науковим, то до кінця XX ст., принаймні в європейській культурі, воно стало науковоорієнтовним.

Друга особливість психіки постмодерну викликана до життя могутніми інформаційними потоками, що фун- кціонують у кожній розвиненій соціокультурній системі та в духовній культурі людства як цілого. Особливістю цих потоків у XXI столітті є те, що в розвинених демократіях вони плюралістичні і знаходяться під значним впливом незалежних засобів інформації. Та сучасний світ складається не лише з культур, що забезпечили собі вільний доступ до будь-якої інформації, а й із культур, де інформаційні потоки контролюються невеликими замкнутими об'єднаннями людей, кланами, і це веде до деформації суспільної свідомості, до світоглядовой дез- орієнтації. Тому доля нових філософських концепцій у майбутньому буде різна в різних країнах.

Через зрослий авторитет науки у суспільній психології будь-яка філософська концепція, що претендує на популярність, мусить мати бодай зовнішні ознаки наукової теорії. Логічність, доказовість, а в цілому раціона- льність, якщо мова йде навіть і про якісь позараціональні речі, - це обов'язкова умова формування філософської концепції постмодернізму. Зрозуміло, що в XXI ст. існуватимуть антинаукові типи світогляду, існуватиме релі- гійний світогляд, але осмислення і цих типів світоглядів мусить мати теоретичну форму. І відразу виникає су- перечність форми і змісту. Сучасні технічні методи передачі інформації (особливо такі могутні, як телебачення) широко користуються образними засобами, відтісняючи на периферію свідомості змістовну сторону. І тут є небезпека для розвитку філософської культури людства. Філософська культура вимагає розвиненого абстракт- ного мислення. У філософії майбутнього є можливість стати (або не стати) не просто формою суспільної сві- домості, а й активним, впливовим елементом культури, про що мріяв ще К. Маркс. Та для цього необхідні деякі передумови.

Об'єктивні передумови розширення впливу філософської культури сформувались через розвиток технічної бази інформаційних потоків, а далі справа за самою філософією: або вона набере форм, які будуть адаптовані до функціонування сучасних інформаційних процесів, а відтак стане доступною пересічному громадянину (згадаймо популярність творів Камю, Сартра та інших), або вона за лишиться елементом духовної культури „в собі", а окремі елементи філософської культури вихоплюватимуться політиками, різного роду популяризатора- ми і будуть використовуватись окремими вузькими соціальними групами (кланами) у вузькопартійних інтере- сах. Історія XX ст. тому приклад.

Підсумовуючи викладене, зазначимо:

- Філософія постмодернізму як пласт духовної культури все більше і більше набира- тиме ознак форми суспільної свідомості. Світоглядový плюралізм, толерантність та віро- терпимість сприятимуть формуванню нових філософських концепцій в кожному з напрям- ків філософування. Отже, скарбниця світової філософської культури поповниться багатст- вом нових відкриттів, нових філософських концепцій.
- Філософія майбутнього має можливість стати не просто формою суспільної свідомо- сті, а й активним елементом культури як духовної, так і матеріальної.
- Філософські концепції постмодернізму в епоху інформаційного суспільства все бі- льше будуть насичуватись новими ідеями, новим рівнем проникнення в сутність буття як такого і в сутність буття людини зокрема.
- Будь-яка філософська концепція постмодернізму муситиме мати якомога більше ознак наукової теорії і бути доступною для сприйняття майбутніми читачами.

1. П'янзін Сергій. Треба „сміти мати власну думку" // Філософська думка. – 2003. - №3.
2. Попович Мирослав. 500 днів // Філософська думка. – 2003. - №3.
3. Причепій Е.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. Філософія. Посібник. – К.: Академія, 2001.
4. Льїн В.В., Кулагін Ю.І. Філософія. Підручник. – К.: Альтерпрес, 2002.
5. Білодід Юрій. Філософія. Український світоглядový акцент. – Житомир: Полісся, 1996.
6. Філософський енциклопедичний словник – К.: Абрис, 2002.
7. Філософія: Навчальний посібник / За редакцією І.Надольного. – К.: Абрис, 2003.

Матеріал надійшов до редакції 19.09.03 р.

Белодед Ю.М. Дискуссия о сущности философии в эпоху постмодерна.

В статье рассматривается проблема предмета философии. В современной украинской философской литературе наметилось несколько подходов к определению предмета философии, её сущности. Наряду с продуктивными подходами в отдельных публикациях предлагаются идеи, которые размывают суть философии. Автор предлагает свою позицию и понятие предмета философии.

Beloded U.M. The discussion of the essence of philosophy in the postmodern epoch.

The article considers the problem of the subject of philosophy. Some approaches appeared to the definition of the subject of philosophy and its essence in the modern Ukrainian philosophic literature. Alongside with efficient approaches some publications suggest the ideas which give vague understanding of the essence of philosophy. The author suggests her understanding and concept of the subject of philosophy.